

K PROBLEMATIKE OBMEDZENÍ OSOBNÉJ SLOBODY JEDNOTLIVCA V KONTEXTE DEJÍN VYBRANÝCH AUTOROV SOCIÁLNEHO LIBERALIZMU

JAKUB ŠVEC, Žilinská univerzita, Fakulta humanitných vied, Katedra filozofie a regionalistiky,
Žilina, SR

ŠVEC, J.: On the Problems of the Limitation of Individual Freedom in the
Context of the History of Selected Authors of Social Liberalism
FILOZOFIA, 76, 2021, No 8, pp. 624 – 635

The problems of contemporary individualism, referring to the ideology of liberalism, can also be perceived through the current pandemic crisis. In civil and political society, we can see the phenomenon in which regulations of legal authorities are accepted by a certain part of the population with reluctance, not taking into account the fact that these authorities have a legitimate authority to implement them. Nevertheless, at certain moments we are confronted with views on the restriction of personal freedom. In this paper, we address the question of whether, in the context of the current crisis, personal freedom is not confused with Rousseau's concept of unlimited noble savage autonomy in its natural state. In the text, we aim to reflect on the possibilities and limits of legitimate authority to interfere in the personal freedom of the individual in the context of the liberal tradition. We chose the liberal framework of our work because it is precisely liberalism that is least open to interfering with the freedoms of individuality. If we confirmed the possibilities of such action of the state within the civil and political society, which is ideologically based on liberalism, while we consider it as the greatest protector of personal freedom, our hypothesis of the possibility of approaching of such actions of authorities would gain valuable arguments.

Keywords: Liberalism – Freedom – Anarchy – Public good – Restriction – Human rights

Úvod

Predložená stat' sa zaoberá filozofickými zdôvodneniami o možnostiach a limitoch obmedzovania individuálnej (negatívnej) slobody v historickom kontexte vybraných autorov sociálneho liberalizmu. V predloženej stati máme ambíciu objasniť a vysvetliť konflikt, ktorý vzniká pri obmedzeniach slobody zo strany štátu. Hodnota slobody je jedným z ústredných pojmov, prostredníctvom ktorého môže dochádzať k zneuží-

vaniu moci zo strany legálnej autority, a zároveň k ospravedlňovaniu občianskej neposlušnosti, ktorú časť občianskej spoločnosti zdôvodňuje tým, že sa odvoláva na ľudské práva a nedotknuteľnosť individuálnej slobody. Vzhľadom na všeobecnú neprehľadnosť uvedených pojmov si kladieme za cieľ objasniť hlbšie filozofické aspekty uvedeného diskurzu, ktoré by bližšie objasnili zdroj zmienených sporov. Predpokladáme, že pokiaľ chceme dospieť k relevantnému záveru v diskusii o slobode, obsahovú stránku tejto hodnoty treba v prvom rade definovať a poskytnúť aj rôzne možnosti a limity jej interpretácie. Naznačujeme tým, že slobodu nemožno taxatívne vymedziť bez prihliadania na ideologické pozadie.

Problémy liberálnej slobody a jej základné rozdelenie

V rámci našej úvahy pokladáme za nevyhnutné zamyslieť sa nad samotným obsahovým a rozsahovým významom pojmu sloboda. V slovenskom filozofickom prostredí sa touto problematikou významne a preukázateľne zaoberá Tatiana Sedová, ktorá preberanú problematiku opisuje takto: „Akcent na slobodu v liberalizme, ktorý sa zrodil zo zápasov proti autokracii, proti svojvôli politickej moci a autorite, ktorým sa vyznačuje klasický aj súčasný liberalizmus spolu s oddelením privátnej a verejnej sféry a obhajoba individuálnej slobody interpretovanej predovšetkým ako negatívna sloboda; to sú predstavy, ktoré doposiaľ určujú pôdorys liberálneho uvažovania o slobode, spravodlivosti a rovnosti. Tento akcent na slobodu ako neprítomnosť obmedzení individuálnej vôle, teda negatívnej slobody, má svoj pôvod u Th. Hobbesa, podľa ktorého človek je slobodný do tej miery, do akej mu nijaké vonkajšie prekážky nebránia v realizovaní jeho cieľov“ (Sedová 2021, 86).

Politická filozofia nám ponúka prostredníctvom práce I. Berlina základné rozdelenie slobody na slobodu negatívnu a pozitívnu. Negatívna sloboda je vo všeobecnosti chápaná ako súhrn slobôd jednotlivca „od“ niečoho, spravidla od autority, ktorú v súčasnosti reprezentuje predovšetkým štátna moc. Podľa Ulricha Wollnera: „Negatívnu slobodu možno chápať ako neprítomnosť niečoho iného“ (Wollner 2020, 17). Jej najdynamickejší vývoj zaznamenávame predovšetkým v časoch európskych revolúcií osemnásteho a devätnásteho storočia, keď sa široké vrstvy obyvateľstva chceli definitívne vymaniť z područia absolutistických monarchií či moci cirkvi. Alex Honneth vo svojej monografii *Právo slobody – nárys demokratickej mravnosti* uvádza podobný opis negatívnej slobody, keď o nej hovorí, že: „Hodina zrodu ideí negatívnej slobody subjektu spadá (už) do časov náboženských občianskych vojen 16. a 17. storočia [...] sloboda človeka, tvrdí na slávnom mieste v *Leviatanovi*, znamená vlastne neprítomnosť odporu“ (Honneth 2011, 41). Ako Wollner ďalej vysvetľuje, pri negatívnej slobode: „Akcentuje teda dôležitosť schopnosti jednotlivcov rozhodovať o svojich životoch bez zasahovania zo strany iných, a to buď formou priameho vonkajšieho

donucovania alebo manipuláciou“ (Wollner 2020, 18). Negatívna sloboda je v tomto období nevyhnutne prepojená s vývojom vzrástajúcej sa ideológie liberalizmu. Liberalizmus bol reprezentantom revolty, emancipácie a odmietania starých poriadkov „Využívaním štátu ako mechanizmu pre zlepšovanie kvality života jednotlivcov a usmerňovaním štátnej moci prostredníctvom politických organizácií bolo umožnené formulovanie programov sociálnej zmeny“ (Schwarzmantel 1998, 63). Rôzne spoločenské triedy sa k liberalizmu utiekali vďaka rovnakej motivácii – robotnícka trieda, respektíve trieda nevoľníkov v túžbe po slobode nakladať s vlastným životom podľa vlastných predstáv, mešťania a trieda remeselníkov v súvislosti s ambíciou slobodne podnikáť bez prísnych regulácií autority či trieda šľachty a aristokracie, ktorá považovala liberalizmus za prostriedok, ktorým sa možno dostať k moci, no zároveň od nej odstrihnúť menej majetné vrstvy, ktoré by mohli deklarovať svoje požiadavky k účasti na rozhodovaní.¹ Slovanami Mareka Sobolewského: „Liberalizmus bol touto skupinou (aristokracie) chápaný ako zdroj rozumu a cnosti, demokracia bola identifikovaná ako nástroj vlády nízkych inštinktov či nový despotizmus – horší od despotizmu monarchie“ (Sobolewski 1978, 18). V najvšeobecnejšom význame chápeme raný liberalizmus ako ideológiu, ktorá preferovala predovšetkým koncepciu negatívnej slobody v rámci snáh rôznych sociálnych skupín o možnosť samostatne rozhodovať o svojom osude mimo dosahu autority. Z poznatkov politickej filozofie vieme, že táto interpretácia nemôže byť aplikovaná paušálne na celú ideológiu liberalizmu.

Už od obdobia raného liberalizmu registrujeme v rámci ideológie aj rozličný prístup k slobode. J. J. Rousseau, a neskôr i J. S. Mill prinášajú do liberalizmu prvky aktívnej úlohy štátu. V rámci kontraktualistickej teórie Rousseaua pozorujeme istý odklon od absolútnej slobody, ktorú autor nazýva skôr autonómiou, respektíve odklon od preferovania štátu, ktorý zastáva funkciu len takzvaného „nočného strážnika“. V Rousseauových dielach sa to deje napriek faktu, že práve jeho filozofia predstavuje vyjadrenie túžby po absolútnej autonómii jednotlivca. V rámci zmluvnej teórie a nutnosti života v občianskej spoločnosti si však filozof uvedomuje nevyhnutný proces odovzdania časti autonómie individua v prospech verejnosti. K takejto transakcii je autor ochotný pristúpiť za podmienky splnenia prísnych kritérií, ktoré opisuje v diele *O spoločenskej zmluve*.²

¹ Sobolewski (1978, 18 – 19) sa zmieňuje o postoji aristokracie voči robotníckej triede a demokracii. Pre aristokraciu predstavovala demokracia horší spôsob vládnutia ako despotizmus.

² Okrem jednotlivca musia časť svojej autonómie odovzdať v prospech spoločnosti aj všetky ostatné zmluvné strany dohody o spoločenskej zmluve. Ak to urobia všetci, nebude v spoločnosti jednotlivec, ktorý by bol voči ostatným zvýhodnený. Rovnako tak musí existovať spoločenská zhoda na smerovaní a spoločnom dobre spoločnosti. Pokiaľ spoločnosť k spoločnému dobru nesmeruje, individuum má právo uplatňovať zásady občianskej neposlušnosti.

Zmeny v úvahách o slobode v rámci filozofie J. S. Milla a J. J. Rousseaua

V súvislosti s témou vzťahu osobnej slobody a spoločenského záujmu pokladáme za prínosné poukázať okrem Rousseauovej filozofie aj na diela J. S. Milla. Kritici Millovej filozofie vyčítajú autorovi vysokú mieru eklekticismu. Nie náhodou tvoria túto skupinu filozofov, ktorí reprezentujú prísne individualistické koncepcie liberalizmu, libertarianizmu a neoliberalizmu. Dielo autora obsahuje istý názorový filozofický obrat, ktorý sa týka najmä osobnej slobody a jej obmedzení. Pozorujeme v ňom vývoj postojov filozofa k možnostiam autority zasahovať do negatívnej slobody jednotlivca, teda osobnej integrity. V kontexte Millovej filozofie registrujeme vývoj od ranných – prísne individualistických názorov na slobodu jednotlivca a jej možných obmedzení, ktoré sú obsiahnuté predovšetkým v monografii *O slobode*, až po možnosti štátnych regulácií a usmernení, ktoré sú súčasťou nedokončeného diela *Kapitoly o socializme*. Mill pristúpil k určitým možnostiam zásahu do slobôd jednotlivca pod tlakom socialistov a zlej sociálnej situácie najväčšej spoločenskej vrstvy robotníkov. Podľa Henryho Westa je pri téme o istej miere revízie pôvodných názorov Milla nutné zohľadňovať aj (Pre Westa kontroverzný) vplyv jeho manželky Harriet Taylor Millovej, ale aj ovplyvnenie socialistami Henri de Saint-Simonom, Charlesom Fourierom, v menšej miere aj Britom Robertom Owenom (West 2004, 15). Linda Reader vo svojej stati *Mill's Religion of Humanity: Consequences and Implications*³ tvrdí, že Millova úloha pri snahe o kombináciu individualistického (kontinentálneho) a sociálneho (anglosaského) liberalizmu bola prelomová, no zároveň náročná z hľadiska uskutočniteľnosti (Reader 2001, 7).

O inšpirácii autora marxizmom píše aj nevlastná dcéra filozofa v predhovore k monografii *Kapitoly o socializme* takto: „Bolo to v roku 1869, keď pán Mill, ohromený stupňom, v akom sa [...] socialistické myšlienky rozšírili medzi pracujúcich všetkých civilizovaných krajín, načrtol svoj plán napísať knihu o socializme. Presvedčený o tom, že nevyhnutným trendom modernej spoločnosti je dostávať jej problémy stále viac a viac do popredia, považoval za prakticky nesmierne významné, aby sa o nich dôkladne a nestranné uvažovalo [...]“ (Mill 2005b, 670). V rámci predloženej state pokladáme za potrebné zmieniť sa aj o vplyve Alexandra von Humboldta, ktorého filozofia mala taktiež zásadný vplyv na Millov postoj k slobode jednotlivca. Keď v roku 1792 Humboldt objasnil svoje názory na kľúčové otázky sociálnej a politickej filozofie svojej doby v sérii článkov pre *Berlinische Monatsschrift* a pre Schillerov časopis *Neue Thalia*, nachádzali sa medzi nimi aj myšlienky o novej ústave prijatej na základe Francúzskej revolúcie, a taktiež úvahy o limitoch záujmu vlády o blaho občanov štátu (Mueller-Vollmer, Messling 2017). Môžeme doplniť, že

³ Neskôr bola vydaná ako monografia.

v Humboldtových dielach liberálnej humanistickej tradície hľadali inšpiráciu skôr anglickí autori devätnásteho storočia (Matthew Arnold, John Stuart Mill) ako tí nemeckí. Ako ďalej zmieňujú Muelle-Bollmer a Messling, marxisti ako Lasalle či konzervatívni nacionalisti na čele s Treitschkeom odmietli myšlienky o nedotknuteľnosti práv jednotlivca. Autori dodávajú, že sám Mill použil citát z Humboldtových textov ako nadpis pre svoju vlastnú monografiu *O slobode* (Mueller-Vollmer, Messling 2017).

V úvode monografie *O slobode a spravodlivosti* František Novosád bližšie objasňuje hodnotové pozadie štiepenia liberalizmu na kontinentálny a anglosaský. Kým kontinentálnu podobu predmetnej ideológie môžeme hodnotiť ako prísne individualistickú, voľnomyšlienkársku, preferujúcu slobodu „od“, anglosaský liberalizmus charakterizuje Novosád v skromnejšom ponímaní. Pre oba smery zohráva kľúčovú úlohu jednotlivec. Kontinentálna podoba liberalizmu však tkvie v osobnej slobode, systéme *laissez-faire* a slobode „od niečoho“. Anglosaský liberalizmus však označuje za kvalitatívne odlišný. Jeho ústrednou témou je rovnako jednotlivec, avšak ten je chápaný ako nedokonalá bytosť obmedzená externými faktormi, ktorá je ustavične konfrontovaná nástrahami života (Novosád 1993, 9). „Anglosaské verzie liberalizmu [...] si kladú oveľa skromnejšie ciele a pokúšajú sa zistiť minimálne podmienky, za ktorých bude dôstojný ľudský život možný“ (Novosád 1993, 9).

Historicky prvú vlnu liberalizmu registrujeme v sedemnástom a osemnástom storočí. Jej hlavným cieľom bolo získať autonómiu pre jednotlivca a vymaneniť sa z područia autority panovníka a cirkvi. Je zrejmé, že tento smer liberalizmu zdôrazňoval hodnotu individuality, a teda osobnej slobody negatívneho charakteru. Od polovice devätnásteho storočia dochádza k adaptácii liberalizmu do širších demokratických princípov hlavne v anglosaskom priestore. Zmeny sa týkajú najmä otázok všeobecného volebného práva, ale aj zásad suverenity štátu či ustanovenia parlamentov (Sobolewska, Sobolewski 1978, 19). Vo svetle priemyselnej revolúcie a silnejúceho vplyvu robotníckej triedy, ktorá postupne získavala svoje politické zastúpenie, dochádzalo k prechodu z rýdzo buržoáznej podoby liberalizmu do liberalizmu demokratického.

Faktor, ktorý vo vzťahu k zmene postoja k možnosti zásahu do osobnej slobody jednotlivca v rámci Millovej filozofie pokladáme za kľúčový, je akceptovanie „prírodnej náhody“, ktorú je možné plne stotožniť s „prírodnou lotériou“ Johna Rawlsa, ktorý tento pojem spopularizoval o storočie neskôr. V istej podobe sa v najznámejšom diele *Dva pojmy slobody* k tomuto konceptu hlási i sám Berlin slovami: „Čím je sloboda pre tých, ktorí ju nemôžu využiť? Aká je hodnota slobody bez adekvátnych podmienok pre jej využitie?“ (Berlin 1993, 25). O prírodnej ná-

hodu Mill tvrdí, že: „Najsilnejšou spomedzi všetkých určujúcich okolností je narodenie. Veľká väčšina je tým, čím sa narodila. Popri narodení sú ďalšou hlavnou príčinou úspechu v živote náhoda a príležitosť [...] pracovitosť a šikovnosť by nestačili, keby tiež nespolu pôsobili príležitosti a šťastné náhody, ktoré sa pritrafia iba malej skupine ľudí“ (Mill 2005b, 684). Neexistencia vonkajších prekážok tak ani podľa liberalizmu nezaručuje možnosť slobodnej voľby, respektíve jej uskutočnenia. Isté obmedzenia negatívnej slobody sú takýmto spôsobom zdôvodniteľné aj v rámci ideológie liberalizmu, a to z dôvodu potreby pozitívnej slobody, bez ktorej jednotlivec nemôže viesť plnohodnotný život a rozvíjať svoju individualitu, na ktorej liberalizmu najväčší záleží.

Keby sme úvahy o spoločnosti a jej limitoch pri obmedzovaní a regulácii analyzovali v dielach liberalizmu, dospeli by sme k záveru o hranici tejto pôsobnosti, o ktorej sa zmieňoval aj Mill. Podľa autora tkvie v nemožnosti nútiť jednotlivca k istému druhu konania a myslenia a nemožnosti spôsobovať individu fyzickú ujmu. Spoločnosť či autorita však majú právo presvedčať, napomínať a v záujme verejného poriadku pristupovať i k reštrikčným opatreniam. Tento bod pôsobí v rámci filozofie liberalizmu najkontroverzejšie, keďže môže byť ľahko zneužitelný. Mill aj Rousseau nám však poskytujú odpoveď k týmto obavám – sú to už zmienené hranice pôsobnosti štátu a moci autority. Mill pracuje s pojmom základných práv, ktoré ochraňujú bazálne záujmy jednotlivcov. Tieto práva sa: „Veľmi úzko dotýkajú základov ľudského blaha, a majú preto charakter absolútnejšej povinnosti než akékoľvek iné pravidlá vedenia života“ (Celikates 2012, 64). Ako píše Sandry Peart o filozofom *Harm principle*, Millova filozofia nepovoľuje žiadne zasahovanie do konania jednotlivca až dovtedy, kým toto konanie neohrozuje záujem spoločnosti alebo spoločnosť ako celok (Peart 2021, 12). Z uvedeného príkladu možnosti zasiahnuť do osobnej integrity jednotlivca vyplýva kritika o vágnosti teórie a zároveň poukazovanie na eklekticismus. Ako ďalej vysvetľuje Peart, Mill sa tento problém pokúša vyriešiť rozlišovaním medzi činnosťami, ktoré ovplyvňujú len jednotlivca, a činnosťami, ktoré ovplyvňujú aj spoločnosť (Peart 2021, 12).

Vymedzenie hraníc, kedy jednotlivec koná len vo svojom záujme a zároveň neohrozuje verejné dobro, môže byť problematické a Mill si to uvedomuje. Na druhej strane filozofia Rousseaua je v tomto ohľade jasnejšia. Z kontraktualistickej teórie Rousseaua vieme, že štát môže sledovať spoločné dobro, pokiaľ slúži verejnému blahu všetkých, pričom o tom, čo je blaho, rozhoduje suverén, čiže ľud. Jednotlivci v takomto systéme nevyhnutne strácajú autonómiu divocha, no získavajú občiansku slobodu (pre Rousseaua) vyššej hodnoty. Sú chránení pred napadnutím, odcudzením, hladom.

V rámci teórie Milla možno pre jednotlivca garantovať posilnenie slobody individua aj o jej pozitívnu zložku. K obhajobe týchto tvrdení môžeme využiť autorov výrok z monografie *Kapitoly o socializme*, kde tvrdí: „Za týchto okolností⁴ je však spoločnosť plne oprávnená zrušiť alebo zmeniť akékoľvek konkrétne vlastnícke právo, o ktorom na základe dostatočného zhodnotenia usúdi, že stojí v ceste verejnému blahu“ (Mill 2005b, 745). Obmedzené, legálne a na základe argumentácie aj legitímne a jasne vymedzené zásahy dokonca obhajuje tvrdením z monografie *O slobode*, kde tvrdí: „Určité obmedzenia sú však potrebné – aby sme predišli zasahovaniu silných pováh do práv iných [...] no proti tomuto existuje dostatočná kompenzácia [...] prostriedky rozvoja, o ktoré jednotlivec [týmto] prichádza [...]. Pre jednotlivca však existuje ich plná náhrada, spočívajúca v rozvoji spoločenskej stránky jeho podstaty, čo je možné len obmedzením jeho egoistickej stránky“ (Mill 2005a, 121).

V rámci predloženej state sa zamýšľame nad otázkou negatívnej a pozitívnej slobody a ich vzťahu k možnostiam a obmedzeniam individuality. Kritika dvoch konceptov slobôd je v stave súčasného poznania široká a v skratke hovorí o nemožnosti redukovania pojmu sloboda len na dva prúdy.⁵ Pre našu úvahu je však základná kategorizácia hlavným východiskovým bodom pre úvahy a pochopenie problému spočívajúcom v legitimitě obmedzenia osobnej slobody v kontexte liberalizmu. Zamýšľame sa teda nad paradoxom, kedy môžeme tvrdiť, že prísne individualistické myslenie nie je nevyhnutné ani v rámci liberálnej tradície. V uvedených prípadoch pozorujeme tendencie autorov smerujúce skôr k obhajobe duševného vlastníctva, a teda odmietanie zásahov autority do politických presvedčení, názorov na spoločnosť, kultúry či náboženstvá. V otázkach všeobecného záujmu spoločnosti však ani ideológia liberalizmu nie je vo vzťahu k bezvýhradnej ochrane jednotlivca striktná. Na základe uvedeného tvrdíme, že v kontexte celospoločenského záujmu aj liberalizmus aktívne operuje s pojmom verejného blaha či verejného záujmu. Akokoľvek sa liberálni klasici usilujú ponechať diskusiu o slobode len v rovine nezasahovania do autonómie jednotlivca, v konfrontácii so spoločenskými realiami sa nutne dostávajú k výzvam o potrebe individua disponovať aj prostriedkami na napĺňanie pozitívnej slobody či k potrebe sledovať spoločné blaho.

Sloboda jednotlivca proti slobode spoločnosti?

Ako bolo uvedené, sloboda jednotlivca predstavuje zložitý filozofický pojem, ktorý nemožno pevne vymedziť mimo ideologického kontextu. Kde končí sloboda individua a kde začína pôsobnosť spoločnosti? Je spoločnosť sociálnym konštruktom, alebo

⁴ Okolnosti zlej sociálnej situácie obyvateľstva, ktoré definovali dobu J. S. Milla

⁵ Rôzne nazerania na chápanie slobody (iné ako pozitívne a negatívne) rozoberá vo svojom diele Adam Swift (2005, 57 – 91).

je človek pevne prepojený so spoločnosťou od narodenia, pričom z týchto väzieb sa dá vymaniť iba odchodom jednotlivca do priestorov divokej prírody, o ktorej hovoril Rousseau? Argumentáciou o nemožnosti obmedzovať slobodu jednotlivca popierame koncept občianskej slobody ako taký. Ak totiž chápeme slobodu ako stav, v ktorom sa nachádza divoch v Rousseauovej predstave predspoločenského sveta, nemôžeme nespokojnosť s jej obmedzením demonštrovať v prostredí politickej spoločnosti. Tá totiž nefunguje na základe neobmedzenej autonómie, ktorú poznáme z teórií prirodzených stavov liberálnych klasikov, ale na základe občianskej zmluvy, ktorá vytvára občiansku spoločnosť, ktorá je nutne regulovaná a obmedzovaná. Takáto forma väzieb politickej a občianskej spoločnosti nefunguje na základe neobmedzenej negatívnej slobody atomizovaných jednotlivcov, keď každé porušenie alebo náznak porušenia osobnej slobody zo strany iného jednotlivca môžu byť vyhodnotené ako ohrozenie slobody v jej absolútnom význame. V súčasnej pandemickej kríze si odporcovia istých obmedzujúcich opatrení zamieňajú stav neobmedzenej autonómie divocha v prirodzenom stave, a teda akejsi formy anarchie, s občianskou slobodou, o ktorej väčšmi hovorili Rousseau a Mill. Aj podľa Rousseaua je občianska spoločnosť stav, ktorý sa kvalitou ani rozsahom slobody nemôže vyrovnávať voľnosti divocha v prirodzenom stave. Prechodom k spoločenskému usporiadaniu divoch túto formu autonómie stráca, avšak získava slobodu vyššej kvality. Slobodu, ktorá je obmedzená, no jednotlivcovi prináša ochranu toho najcennejšieho – ľudského života –, a zároveň priestor pre rozvoj individuality, čo predstavuje ústrednú motiváciu liberalizmu. Táto forma slobody predpokladá občiansku zodpovednosť a akceptáciu legitímnej miery obmedzení zo strany autority. Jej opatrenia majú, samozrejme, obmedzujúci charakter, predstavujú daň za ochranu života a majetku, ako aj za možnosť zveľaďovať svoje šťastie, telo a ducha. V dielach Rousseaua a Milla registrujeme ústup z pôvodne prísne individualistických koncepcií, spôsobený tlakom nevyhnutnosti fungovania spoločnosti. Je zrejmé, že predmetní autori pracovali s ideou ideálneho stavu širokej autonómie jednotlivcov, no perspektívu pre rozvoj individua videli len v občianskej a politickej spoločnosti.

Rousseau uznáva, že prechodom od divocha k občanovi jednotlivec stráca neobmedzenú možnosť konať akokoľvek, no v spoločnosti disponuje hodnotnejšou výsadou, čo Ivan Buraj dokladuje slovami: „Neistý, krehký spôsob jednotlivci vo vzniknutej spoločnosti podľa Rousseaua vymenili za lepšiu a istejšiu, prirodzenú nezávislosť za slobodu, schopnosť škodiť inému za vlastnú bezpečnosť a svoju silu, ktorú iní mohli premôcť, za právo, čo sa vďaka spoločenskému zjednoteniu stáva neporazitelným“ (Buraj 2013, 289). Dostávame sa teda ku konceptu vyššieho Kantovho „ja“, ktoré predpokladá isté obmedzenia individuality, v prípade Rousseaua sú to nižšie

pudy divocha, ktoré majú byť skrotené a nahradené občianskou zodpovednosťou za verejné blaho.

Nie je prekvapením, že v prípade Milla je priebeh vývoja vzťahu k obmedzeniu individuality podobný. Filozof, zhodne s Rousseauom, presadzuje čo možno najširší rámec pre osobnú slobodu jednotlivca, o čom sa zmieňuje predovšetkým v ranom diele *O slobode*. Ako už bolo uvedené, Mill ako utilitarista konfrontovaný so zlou sociálnou situáciou robotníckej triedy prehodnocuje v neskorších dielach svoje postoje. Nielenže autor uznáva úlohu spoločnosti ako nevyhnutného životného priestoru pre jednotlivca, ale tiež priznáva štátu, respektíve legálnej autorite, práva na legitímne obmedzenia slobody individua. Deje sa to na základe viacerých motivácií autora. Prvou je akceptovanie prírodnej náhody, ktorá podľa filozofových slov najvýraznejšie ovplyvňuje budúci úspech človeka. Druhým dôvodom je potreba redistribúcie statkov vzhľadom na sociálne disparity v spoločnosti. Tretou motiváciou je obava, že by jednotlivec škodil druhým a dokonca ohrozoval verejný záujem, čo je pojem, s ktorým liberalizmus pracuje opatrne. V čase pandemickej krízy sa môže javiť ako argument v prospech nutnosti vyžadovať dodržiavanie opatrení aj proti vôli jednotlivca citát z diela *O slobode*, ktorý hovorí, že: „Naše najlepšie zdôvodnené názory nemajú lepšiu záruku, na ktorej by sa mohli zakladať, než je trvalá výzva pre celý svet, aby preveroval, či nie sú nepodložené. Ak sa táto výzva odmietne – prípadne sa prijme, ale pokus zlyhá – sme ešte stále veľmi vzdialení od istoty, no využili sme možnosti, ktoré súčasná úroveň ľudského myslenia pripúšťa“ (Mill 2005a, 71). Z uvedených argumentácií liberálnych filozofov môžeme dedukovať niekoľko záverov. Legálna autorita môže pristupovať k legitímnym obmedzeniam slobody, a to aj v rámci ideológie liberalizmu. Napriek skutočnosti, že zmienený hodnotový rámec pracuje s pojmami ako „verejné dobro“ či „verejné blaho“ opatrne, uvedení autori sa týmto pojmom vo svojich dielach nevyhýbajú. Tento fakt zdôvodňujú nemožnosťou úplne odlúčiť individualitu od občianskej spoločnosti. V prípade obmedzení osobnej slobody jednotlivca zo strany štátu existuje riziko, že tieto zásahy sa môžu časom preukázať aj ako chybné. V takejto situácii je podľa Milla dôležité, aby bol takýto krok výsledkom vyčerpávajúcej rozpravy s použitím najlepších vedomostí, ktorými spoločnosť disponuje. Pri dodržaní tejto zásady je možná argumentácia zo strany štátu, ktorá je uvedená v predošlom texte, a síce že v danej chvíli politická a občianska spoločnosť nedisponovala žiadnym lepším riešením a zároveň do budúcnosti vie, ktorému riešeniu sa vyhnúť, keďže sa preukázalo ako chybné. V prípade Rousseaua⁶ je dôležité, aby v momente prijímania obmedzenia bol tento krok výsledkom konsenzu a jednotného presvedčenia o prínose takéhoto opatrenia pre všeobecné dobro spoločnosti.

⁶ Rousseau sa v diele *O spoločenskej zmluve* vyjadruje o potrebe dosiahnutia jednotného konsenzu na základe presvedčenia všetkých, že zamýšľané budúce opatrenie je prospešné pre všetkých.

Neobmedzeným individualizmom k chaosu

Na základe uvedeného usudzujeme, že sociálny liberalizmus chápe úskalia a limity neobmedzeného individualizmu. Akceptuje tvrdenia o nevyhovujúcom stave, keď spoločnosť atomizovaných jednotlivcov hľadá svoje individualizované dobro bez prihliadnutia na spoločný záujem, ktorý v najvšeobecnejšom zmysle slova môžeme označiť ako prežitie spoločnosti samej. Marián Kuna interpretuje myšlienky Christophera Lutza⁷ v diele *Liberalizmus neutrality* takto: „Zlomový moment (fragmentácie moderného hodnotiaceho diskurzu) je posun od kultúry, v ktorej diskusie ľudského konania boli súčasne morálne a praktické (ku) kultúrnemu odvráteniu sa od teologického praktického uvažovania k voluntaristickému morálnemu uvažovaniu“ (Kuna 2010, 75). Táto kritika nevyplýva z popierania liberalizmu ako ideológie, ale pre jeho neuskutočniteľný cieľ stať sa vedúcou ideovou doktrínou, ktorá však neobsahuje ucelený hodnotový rámec okrem individualizovanej slobody. Tá však môže viesť k najrôznejším kombináciám ľudských motivácií a cieľov, ktoré dokonca ani nemusia byť v súlade s demokratickými princípmi spoločnosti. Práve predstavitelia sociálneho liberalizmu si uvedomovali negatívne dôsledky neexistencie spoločného cieľa či hodnot v spoločnosti, preto v ich dielach dochádza k výraznému posunu smerom k motiváciám udržiavať spoločné blaho. Takéto výzvy nachádzame nielen v dielach Rousseaua či Milla, ale i vo filozofii J. Deweyho, J. Rawlsa, R. Dworkina a iných. V priestore atomizovaných jednotlivcov, ktorí nehľadajú na dobro spoločnosti, ale najmä na vlastný záujem (pričom sa nazdávame, že súčasná doba viac či menej spĺňa tieto predpoklady), dochádza k situácii: „[...] Pojmovej nesúmerateľnosti jednotlivých argumentácií v kontexte príslušného problému“, keď „odlišné a protikladné argumenty sú teda platné (a) [...] vzniká dojem, že morálne spory sú nevyhnutne neukončiteľné“ (Kuna 2010, 76 – 77).

Na záver

Z uvedených argumentácií usudzujeme, že legálna vláda môže, vychádzajúc aj z filozofie liberálnej tradície, legitímne požadovať dodržiavanie istých obmedzení osobnej slobody v situácii, keď nedisponujeme žiadnymi lepšími, overenejšími či spoľahlivejšími metódami nápravy daného stavu. Vo svetle uvedených argumentácií tvrdíme, že obmedzenia osobnej slobody jednotlivca sú prípustné nielen v rámci ideológie socializmu a konzervativizmu, ale aj v mantineloch liberálnej tradície. Napriek

⁷ Ch. Lutz je docent filozofie na teologickej škole v Saint Meinrad (Indiana), kde vyučuje etiku a históriu filozofie. Napísal dielo *Tradícia v etike Alasdaira Macintyre: Relativizmus, tomizmus a filozofia* (Lexington 2004).

prvotným motiváciám zmienených (ale aj iných) liberálnych autorov smeruje aj liberalizmus k istým obmedzeniam jednotlivca v záujme zachovania občianskej a politickej spoločnosti.

Akokoľvek je individualizmus prepojený s negatívnym konceptom slobody, usudzujeme, že plnohodnotná sloboda nie je synonymum individualizmu. Odvolávanie na nemožnosť zásahov do osobnej slobody zo strany autority je nutné verifikovať predovšetkým v prípade, že tento zásah nespôsobuje jednotlivcovi priame či nepriame ohrozenie na zdraví, živote či slobode myslenia. Argumentácia slobodou musí byť sprevádzaná spoločenskou zodpovednosťou a spoločenským záujmom, pričom by mali byť vo vyváženom pomere. Preferovaním osobnej slobody možno pomerne jednoducho sklŕnuť do rovín anarchie a hodnotového vyprázdnenia, kde absentuje pochopenie nutnosti existencie v občianskej spoločnosti, ktorá však nestojí a nepadá len na individuálnych motiváciách. Na druhej strane spoločnosť, ktorá má ambíciu zachovať si status občianskej a slobodnej spoločnosti, nesmie povyšovať svoje záujmy nad záujmy jednotlivcov v miere, v ktorej môžeme hovoriť o útlaku a hatení individuality. Sociálny liberalizmus nám ponúka závery a myšlienky, ktorými možno premostiť uvedené, zdanlivo nekompatibilné prístupy vzťahu občianskej spoločnosti a individuality.

Literatúra

- CELIKATES, R. (2012): John Stuart Mill. In: Pollmann, A. – Lohmann, G. (eds.): *Ludské práva*. Bratislava: Kalligram, 64 – 67.
- BERLIN, I. (1993): Dva pojmy slobody. In: Gál, E. – Novosád, F. (eds.): *O slobode a spravodlivosti*. Bratislava: Archa 19 – 73.
- BURAJ, I. (2013): Jean-Jacques Rousseau: zmluva o spoločnosti. In: Novosád, F. – Smreková, D. (eds.): *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, 282 – 300.
- GÁL, E. – NOVOSÁD, F. (eds.) (1993): O slobode a spravodlivosti. Bratislava: Archa.
- HONNETH, A. (2018): Právo slobody – nárys demokratickej mravnosti. Praha: Filosofia.
- KUNA, M. (2010): MacIntyrová (nekomunitaristická) kritika liberalizmu. In: Šúst, J. (ed.): *Liberalizmus neutrality 2 – vybrané politické aspekty*. Ružomberok: FF KU, 84 – 106.
- MILL, J. S. (2005): O politickej slobode. In: Mill, J. S.: *Logika liberalizmu*. Bratislava: Kalligram, 45 – 160.
- MILL, J. S. (2005): Kapitoly o socializme. In: Mill, J. S.: *Logika liberalizmu*. Bratislava: Kalligram, 670 – 747.
- MUELLER-VOLLMER, K.; MESSLING, M. (2007): *Wilhelm von Humboldt*. In: Zalta, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2017 Edition) [online]. Dostupné na: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/wilhelm-humboldt/> (Navštívené: 21. 6. 2021).
- PEART, S. (2021): *The Essential John Stuart Mill*. Vancouver: The Fraser Institute.
- READER, L. (2001): Mill's Religion of Humanity: Consequences and Implications. In: Humanitas. [online]. Dostupné na: <http://www.nhinet.org/raeder14-2.pdf> (Navštívené: 22. 6. 2021).
- ROUSSEAU, J. J. (2010): *O pôvode a príčinách nerovnosti medzi ľuďmi*. Bratislava: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov.

- SEDOVÁ, T. (2021): O slobode ako politickej hodnote. *Filozofia*, 76 (2), 81 – 96. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2020.76.2.1>
- SCHWARZMANTEL, J. (1998). *The Age of Ideology*. Tavistok and Rochdale: NYU Press, 1998. 207 s.
- SOBOLEWSKA, B.; SOBOLEWSKI, M. (1978): *Mysł polityczna XIX. i XX. wieku*. Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- SOBOTKA, M. (2015): *Jean-Jacques Rousseau: od „Rozprawy o pôvodu neovnosti“ ke „Společenské smlouvě“*. Praha: Karolinum.
- SWIFT, A. (2001). *Politická filozofie*. Praha: Portál, 2005.
- WEST, H. (2004). *An Introduction to Mill's Utilitarian Ethics*. New York: Cambridge University Press, 2004.
- WOLLNER, U. (2020). Problémy s Berlinovou dualitnou typológiou slobody. In: *Politické vedy*, 11 (3), 13 – 27. DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.3.13-27>

Esej vychádza v rámci projektu VEGA č. 1/0496/18 – *Rôzne podoby chápania negatívnej slobody v súčasnej (liberálnej) politickej filozofii*.

Jakub Švec
Žilinská univerzita v Žiline
Fakulta humanitných vied
Katedra filozofie a religionistiky
Univerzitná 8215/1
010 26 Žilina
Slovenská republika
e-mail: jakub.svec@fhv.uniza.sk
jakub.svec30@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7603-101X>